

Jenna Laine

EETTISIIN HAASTEISIIN VASTAAMINEN

Sosiaalialan työntekijöiden toimintatapoja

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalityön aineopinnot
Maaliskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Jenna Laine: Eettisiin haasteisiin vastaaminen. Sosiaalialan työntekijöiden toimintatapoja
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön aineopinnot
Maaliskuu 2021

Tämän kandidaatintutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisia toimintatapoja sosiaalialan työntekijöillä on eettisesti haastavien tilanteiden ratkaisemiseksi. Eettiset haasteet ovat osa sosiaalityön arkea, joten sosiaalityössä eettinen osaaminen on oleellinen osa alan työtä. Arvoista lähtöisin olevat eettiset periaatteet ovat myös sidoksissa yhteiskunnan arvomaailmaan. Eettiset haasteet muuttuvat ympärillä tapahtuvan yhteiskunnan ja rakenteiden muutoksen myötä. Näin ollen niihin vastaaminen edellyttää jatkuvasti sosiaalialan työntekijöiltä taitoja tunnistaa näitä haasteita aiheuttavia tekijöitä sekä pohtia haasteisiin liittyviä ratkaisuja. Kandidaatintutkielmani avulla luon kuvaa siitä, miten työntekijät toimivat eettisesti haastavissa tilanteissa. Tutkielmani teoreettisena kehyksenä ovat sosiaalityön eettiset haasteet, eettiset teoriat, eettisesti kestävä toiminta sekä eettinen päätöksenteko. Kandidaatintutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsauksena. Tutkimus on laadullinen, aineistolähtöinen, tutkimus ja analyysin menetelmänä on käytetty teemoittelua. Aineisto koostuu tutkimuksista, joita aiheeseen liittyen on jo aiemmin tehty.

Tutkimukseni tuloksina nousi esille neljä teemaa, jotka kuvaavat eettisiin haasteisiin vastaamiseen liittyviä sosiaalialan työntekijöiden toimintatapoja. Merkittävin teema, joka aineiston perusteella nousi esille, on ammatillinen tuki. Ammatillisessa tuessa merkittävintä oli sosiaalialan ammatillisen taustan omaavien henkilöiden tuki, vaikka myös muiden alojen ammattilaisiin tukeuduttiin tekemällä heidän kanssaan yhteistyötä. Muita toimintatapoja olivat asiakkaan elämäntilanteen huomiointi, eettiset ohjeet ja käytännöt sekä sääntöjen vastustaminen ja soveltaminen. Työntekijät ottivat huomioon asiakkaan elämäntilanteen ainutlaatuisuuden toiminnassaan. Sääntöjen vastustaminen ja soveltaminen liittyi pääasiassa tilanteisiin, joissa säännöt saattoivat estää asiakkaan tai kokonaisuuden kannalta paremman toiminnan. Työntekijät käyttivät organisaation sääntöjä myös vastataksaan eettisiin haasteisiin. Myös eettisten ohjeiden käyttöä ja niihin perustuvia käytäntöjä hyödynnettiin päätöksenteon prosessissa. Eettisiä ohjeita käytettiin myös perustelevaan omaa ammatillista toimintaa.

Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että sosiaaliala on eettisesti haastavaa työtä. Eettisiin haasteisiin vastaamiseksi työntekijät hyödyntävät erilaisia toimintatapoja. Sosiaalialan työssä asiantuntijuuden tueksi näyttäisi tarvittavan jatkossakin moraalista järkeilyä sekä ammatillista, eettisesti herkkää, harkintavaltaa ja osaamista. Sosiaalialan työssä myös eettisten ohjeiden, lain ja organisaation sääntöjen tunteminen näyttäisi olevan tarpeellista silloin kun työssä kohdataan eettisiä haasteita. Eettisiin haasteisiin vastaamiseksi työntekijät näyttäisivät tarvitsevan ammatillista tukea, etenkin sosiaalialan kollegoiden tuki vaikuttaa tärkeältä. Tämän tutkimuksen perusteella sosiaalialan työtehtävissä tulisi luoda puitteet kollegiaaliselle työskentelylle, sillä se näyttäisi tukevan työntekijöitä eettisesti haasteellisten tilanteiden ratkaisemisessa. Tämä voisi vähentää myös eettisesti haastavista tilanteista aiheutuvaa työntekijöiden moraalista stressiä.

Avainsanat: sosiaaliala, sosiaalialan etiikka, eettiset haasteet, eettisiin haasteisiin vastaaminen, kirjallisuuskatsaus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO.....	3
2	ETIIKKA OSANA SOSIAALIALAN TYÖTÄ	6
2.1	Sosiaalialan arvot ja etiikka.....	6
2.2	Sosiaalialan eettiset haasteet.....	7
2.3	Eettinen toiminta	12
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	15
3.1	Tutkimuksen tavoite ja menetelmä.....	15
3.2	Aineiston hankinta ja aineiston kuvaus	15
3.3	Aineiston analyysi	16
4	EETTISIIN HAASTEISIIN VASTAAMISEN TOIMINTATAPOJA	18
4.1	Ammatillinen tuki.....	18
4.2	Asiakkaan elämäntilanteen huomiointi	20
4.3	Eettiset ohjeet ja käytännöt.....	22
4.4	Sääntöjen vastustaminen ja soveltaminen	23
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	26
	LÄHTEET	29
	LIITE 1. Aineisto	33
	LIITE 2. Taulukko 1. Tutkittavan aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteerit.....	34

1 JOHDANTO

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää aiempien tutkimusten perusteella, millaisia toimintatapoja sosiaalialan työntekijöillä on, kun he kohtaavat työssään eettisesti haastavia tilanteita ja pyrkivät vastaamaan niihin. Sosiaalialan työntekijöiden toimintaa ohjaa sosiaalityön kansainvälisen liiton, IFSW:n (IFSW 2020), lausunto eettisistä periaatteista, joihin sosiaalityöntekijät sitoutuvat; näistä keskeisenä näyttäytyy tasavertainen ihmisarvon ja -oikeuksien kunnioittaminen sekä edistäminen (Emt. 2020). Käytännön sosiaalityössä kohdataan kuitenkin tilanteita, joissa työntekijältä edellytetään ihmisen oikeuksiin puuttumista esimerkiksi toisen henkilön hyvinvointiin kohdistuvan uhan vuoksi. Tällainen tilanne voi vaatia eettistä punnintaa. Etiikka onkin osana työskentelyä aina asiakkaan kohtaamisesta enemmän tai vähemmän vaikeisiin päätöksiin, joita työssä tehdään. Eettiset kysymykset ja niiden ratkaiseminen ovat jo näin ollen aina ajankohtaisia käytännön sosiaalityössä. Talentian ammattieettisissä ohjeissa korostetaan etiikkaa tarvittavan aina sosiaalialalla tehtävässä työssä ja etenkin tilanteissa, joissa esille nousee ristiriita. (Talentia 2017, 26.)

Eettisiä kysymyksiä kohdataan paitsi käytännön yksittäisissä työtehtävissä, myös koko ihmiskuntaa koskevissa tilanteissa. Ajankohtaisesti mm. Banks ym. (2020, 569–583) ovat nostaneet esille eettisiä haasteita liittyen 2020-luvun pandemiatilanteeseen (ks. emt. 2020, 569–583). On esitetty myös huolta liittyen julkisen talouden vaikutuksista hyvän hoidon toteutumiseen. Entä jos tulevien sosiaali- ja terveystalouden työntekijöiden moraaliin perustuva työskentely, ja näin ollen eettiset valinnat, ovatkin perusteellisesti muuttumassa talouden tiukkenemisen ja palvelujen muutosten myötä? (Eräsaari 2014, 202.)

Suomessa Sipilä (2011, 149) on tutkinut sosiaalityön ammattietiikkaa väitöstutkimuksessaan ja hän kirjoittaa eettisen osaamisen kehittämisen tarpeellisuudesta osana sosiaalityöntekijän ammatillista osaamista ja sosiaalityön asiantuntijuutta. Sosiaalityön arvoja ja etiikkaa tulisi tutkia, jotta sitä voitaisiin nostaa enemmän esille osana sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoa. Sipilä perustelee tutkimuksen tarpeellisuutta sen puuttumisella. (Emt. 2011, 149.)

Eettisen toiminnan toteutumista ja sosiaalityöntekijöiden hyvinvointia on tarkasteltu. On todettu, että sosiaalityön mahdollisuuksia tehdä ammattieettisesti kestävää käytännön työtä olisi kehitettävä. Määrällisten asiakassuhteiden toteutumisen mittaamisen sijaan asiakastyön laadun tarkasteleminen olisi tarkoituksenmukaisempaa, jotta sosiaalityön vaikuttavuutta voidaan arvioida ja työn rakenteita kehittää parempaan suuntaan. Sosiaalityöntekijöiden hyvinvointiin

vaikuttavat mahdollisuudet tehdä työtään laadukkaasti, sillä liiallinen työmäärä kuormittavuudellaan ajaa sosiaalityöntekijät ahtaalle. Kiireessä työhön liittyvä tärkeä ja tarpeellinen tilanteiden arviointi ja eettinen pohdinta jää vähemmälle, jolloin asiakkaan avun tarpeet voivat jäädä kokonaisuutena huomaamatta. (Mänttari-van der Kuip 2015, 333–334.) Samaan suuntaan Ylinen (2008, 123) viittaa tutkittuaan gerontologista sosiaalityötä; sosiaalityön arvolähtöisen toiminnan toteuttamiseen olisi syytä kiinnittää huomiota, etenkin taloudellisten haasteiden aikana, kun tehokkuus tuntuu vallitsevan ihanteena yhteiskunnassamme.

Yhteiskunnan muutoksen myötä sosiaalityön tulee tarkastella eettisiä kysymyksiä uudentilaisista näkökulmista; on esitetty sosiaalialan eettisten kysymysten äärellä toimimisen tarvitsevan punnintaa ja moraalista järkeilyä. Kysymysten pohdinta syvällisemmin nähdään tarpeellisena, sillä pelkistä eettisistä ohjeistuksista ei välttämättä löydetä ratkaisuja sosiaalityön käytännön vaihteleviin tilanteisiin. (Forsberg 2011, 270.) Olisikin tärkeää nostaa esille millaisia toimintatapoja sosiaalityöntekijöillä on kohdatessaan eettisesti pulmallisia tilanteita työssään, jotta toimintatapoja ja sosiaalityön koulutusta olisi mahdollista tukea ja kehittää (Dennis ym. 2014, 952).

Toimintatapoja laajemmin tarkastelemalla voitaisiin tuoda esille myös kokonaiskuvaa sosiaalityön ammatillisesta osaamisesta eettisesti jännitteisellä kentällä. Tämä voisi vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden ammattitaidon arvostukseen ja sosiaalityöntekijöiden osaamisen hyödyntämiseen mm. sellaisissa tilanteissa, joissa tehdään ihmisten elämään toisinaan hyvinkin merkittävästi vaikuttavia päätöksiä. Taloudellisesti vaikeampina aikoina sosiaalialan työntekijöiden työn vaativuutta ja sosiaalityön tavoitteita ei saisi unohtaa. Eettisiin haasteisiin vastaamiseen liittyviä toimintatapoja on hyvä nostaa esille myös siksi, että niiden toteuttaminen nähdään myös osana työn sisältöä, eikä vain työstä irrallisena, resurssia vaatimattomana asiana.

Tutkimukseni aihe valikoitui, sillä etiikka ja eettiset kysymykset sosiaalityössä ovat aina kiinnostaneet minua. Kiinnostukseni on noussut esille sen myötä, kun olen työskennellyt sosiaalialalla erilaisissa työtehtävissä ja kiinnittänyt huomiota käytännön työskentelyssä esille nouseviin eettisiin kysymyksiin ja siihen, millaista pohdintaa näihin kysymyksiin liittyen käydään ja miten näitä kysymyksiä ratkotaan. Kirjallisuuskatsauksessani avaan aluksi sosiaalityön etiikkaan liittyviä keskeisiä käsitteitä, eettisiä haasteita ja eettistä toimintaa. Tämän jälkeen esittelen aineiston, aineiston keräämiseen liittyvän prosessin sekä kuvaan aineiston

analyysin. Tutkielman loppupuolella kerron tutkimukseni tulokset, jonka jälkeen johtopäätöksissä kerron omaa pohdintaani liittyen tutkimuksen tuloksiin.

2 ETIIKKA OSANA SOSIAALIALAN TYÖTÄ

2.1 Sosiaalialan arvot ja etiikka

Etiikka on hyväksytyjen tapojen tarkastelua ja pohdintaa. Etiikasta voidaan käyttää käsitettä ”ammattietiikka”, kun se yhdistetään tiettyyn ammattikuntaan ja sille yleisesti hyväksyttävään toimintaan. (Niemelä 2011, 14–15.) Sosiaalialan eettiset periaatteet, jotka toimivat ammatin toteuttamisessa ja toteuttamisen lähtökohtana, ovat lähtöisin sosiaalityön arvoista. Arvoja, joiden perusteella sosiaalityön eettiset ohjeet on laadittu, voidaan pitää siis sosiaalialan työskentelyn ohjaajana. Sosiaalityön arvot ovat osa yhteiskunnan arvoja, eikä niitä voi täysin eritellä toisistaan. (Raunio 2009, 82.)

Sosiaalialalla etiikka on yksi tärkeä osa sosiaalialan työntekijöiden ammatillista osaamista. Eettisessä osaamisessa kehittyminen tapahtuu työuran aikana kokemusten ja kokemuksiin pohjautuvien ammatillisten keskustelujen kautta. Sosiaalialan eettisessä osaamisessa korostuu päätöksenteon ja oman toiminnan arvioimisen lisäksi työn tekeminen lähtökohtinaan asiakkaan arvokkuus ja oikeudet. Asiakkaan ihmisarvoon ja -oikeuksiin pohjautuva työ edellyttää sosiaalialan ammatilliselta myös suvaitsevaisuutta asiakkaan oikeudelle tehdä omaan elämäänsä liittyviä päätöksiä ja elää oman arvomaailmansa mukaista elämää niin kauan, kun hän ei loukkaa muiden ihmisten oikeuksia. (Talentia 2017, 3.)

Sosiaalialan työntekijöille on laadittu omat ammattieettiset ohjeistukset, jotka pohjautuvat sosiaalityön keskeisiin arvoihin (Talentia 2017). Arvot ovat ikään kuin periaatteita, jotka toimivat jonkin toiminnan lähtökohtina tai asioita, joita voidaan tavoitella (Niemelä 2011, 15). Keskeisenä sosiaalityön arvona voidaan pitää ihmisen lähtökohtaista ja muusta riippumatonta oikeutta ihmisarvoon ja -oikeuksiin. Näiden pohjalta sosiaalityön arvomaailma rakentuu: Sosiaalityössä kunnioitetaan ihmisten itsemääräämisoikeutta eli jokaisen ihmisen oikeutta tehdä valintoja ja itseään koskevia päätöksiä, ellei kyky siihen ole osoittautunut puutteelliseksi. Sosiaalityön arvoja on myös osallisuuden edistäminen ja tukeminen mm. vaikutusmahdollisuuksien ja mielipiteen ilmaisun mahdollistamisen kautta. Sosiaalityössä ihminen huomioidaan kokonaisvaltaisesti, voimavaroilla ja vahvuuksilla. Sosiaalityön arvona nähdään myös sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Sosiaalityön tulee olla ammatillisesti rehellistä toimintaa. (IFSW 2020; Talentia 2017, 10–20.) Näiden arvojen tavoittelemisen eteen tehtävän työn merkitys korostuu silloin kun sosiaalityössä kohdataan yhteiskunnan heikommassa

asemassa olevia henkilöitä, joilla ei välttämättä ole mahdollisuutta pitää kiinni omista oikeuksistaan. Sosiaalityön tehtävänä on toimia etenkin juuri näiden henkilöiden ihmisoikeuksien edistämiseksi. (Kananoja 2017, 174.)

Sosiaalityön asiantuntijuuden tutkimuksessa on todettu sosiaalialan työntekijöiden pitävän eettisiä periaatteita tärkeinä. Moraalisen toiminnan edellytyksenä ovat sosiaalialan arvot ja etiikka. Sosiaalityöntekijöillä, joiden työhön kuuluu valtaa, eettiset arvot ovat keskeinen moraalista toimintaa ja päätöksentekoa ohjaava tekijä, jotta toiminta ja päätöksenteko ei tapahtuisi vain sattumanvaraisesti. Etiikka moraalisen toiminnan ohjaajana on tarpeellista sosiaalityössä asiakastyön lisäksi myös laajemmassa kokonaisuudessa, sillä sosiaalityössä työskentelyä on tarpeen perustella myös yhteiskunnallisesti. Etiikkaa, ja arvoja, voidaan käyttää siis silloinkin, kun työtä perustellaan muille. Sosiaalialalla työntekijöiden arvomaailmalla on siis suuri merkitys, jotta eettinen toiminta toteutuu. (Sipilä 2011, 146.) Sosiaalityöllä on paikkansa yhteiskunnassamme ihmisten hyvinvointia tukevana työnä. Sosiaalityön tavoitteena on nähdä ja nostaa esille niitä asioita, jotka ovat esteenä ihmisten hyvinvoinnille. Tämä eettisen velvollisuuden toteuttaminen on keskeistä sosiaalialan työssä. (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011, 7.)

2.2 Sosiaalialan eettiset haasteet

Sosiaalityön eettiset haasteet käsittävät melko laajan kokonaisuuden. Tässä luvussa avaan sosiaalityön eettisten haasteiden kokonaisuutta. Käytän tässä kirjallisuuskatsauksessa eettisten haasteiden käsitettä kuvaamaan eettisesti vaikeita tilanteita. Banksin (2005, 1011) mukaan näitä ovat *eettiset kysymykset*, jolloin työntekijälle herää kysymys jonkin toimintatavan eettisyydestä, vaikka hän ei olisi itse osallistunut toimintaan tai siihen liittyvään päätöksentekoon. *Eettiset ongelmat*, joka tarkoittaa työntekijän tietävän millaisen ratkaisun tilanteessa tekee, mutta ratkaisusta voi olla huonoja seurauksia. *Eettiset dilemmat*, eli työntekijä punnitsee kahta toimintatapaa, joista hän ei tiedä kumpi olisi parempi.

Raunio (2009, 84) on todennut vielä vuonna 2009, että sosiaalityössä tietoon perustuvaa tutkimusta on olemassa, mutta etiikkaan liittyvät tutkimukset ovat jääneet vähemmälle. Tutkimusten puutteellisuus on huomionarvoista, sillä arvot ja etiikka ovat olleet sosiaalityössä

kuitenkin vahvasti läsnä. Raunio on nähnyt sosiaalityön eettisiin kysymyksiin liittyvät tutkimukset tarpeellisina. (Emt. 2009, 84.) Suomalaisilla sosiaalityön tutkimuksen päivillä vuonna 2014 on yhä tuotu esille tutkimusten olevan tärkeä väylä tuoda esille sosiaalityön etiikkaan liittyviä asioita (Muurinen 2014, 211).

Etiikkaa on tutkittu Suomessa osana asiantuntijuutta kunnan sosiaalityössä (Sipilä, 2011). Tiedon ja taidon rinnalla on tutkittu myös etiikkaa osana sosiaalityön ammatillisen osaamisen kokonaisuutta. Tulososuudessa kuvataan sosiaalityön eettisiä toimintaperiaatteita (Sipilä 2011, 6.) Eettisiin kysymyksiin ja ongelmiin liittyvää kansainvälistä tutkimusta on tehty 2020-luvulla (ks. Banks ym. 2020). Tutkimuksessa tutkittiin sosiaalityölle pandemiatilanteesta seuranneita eettisiä haasteita. Tutkimuksessa tuotiin esille eettisesti haastavia, ratkaisemattomia tilanteita. Sosiaalityöntekijöiden oli esimerkiksi haastavaa toteuttaa asiakkaiden palvelujen tarpeen arviointia riittävän hyvin. (Emt. 2020, 9.)

Sosiaalityön tehtävä pitää sisällään jännitteisyyttä monellakin eri tavalla. Tämä tulee esille jo hyvinvointivaltion toiminnan ja esimerkiksi ihmisoikeuksien vaillinaiseen toteutumiseen liittyvänä ristiriitana. Sosiaalityö hyvinvointia edistävänä työnä on kuitenkin läsnä yleensä juuri siellä, missä hyvinvointivaltiossa elävien ihmisten hyvinvointi on puutteellista ja oikeudet eivät välttämättä täysin toteudu. Sosiaalityön tehtävänä on nähdä ja tuoda julki juuri näitä epäkohtia. (Pehkonen & Väänänen 2011, 7.) Sosiaalityön asiakastyö on toimintaa, mitä tehdään pitkälti yhteiskunnan asettamien ehtojen sekä tavoitteiden mukaisesti. Asiakastyö määrittää myös sosiaalityön tehtävää sekä paikkaa yhteiskunnassa. (ks. Juhila 2006, 259.)

Kuvaan Talentian (2017) listausta mukaillen eettistä harkintaa vaativia ristiriitaisia tilanteita. Sosiaalityössä ristiriitainen, eettistä harkintaa, vaativa tilanne on esimerkiksi silloin kun sosiaalityöntekijä tekee saman asiakkaan kanssa sekä auttamistyötä, että kontrollointia. (Talentia 2017, 26.) Kontrollointi voi aiheuttaa ristiriitaa, kun työssä tulisi esimerkiksi vaatia asiakasta toimimaan yhteiskunnassa asetettujen linjausten tai tavoitteiden mukaisesti, mutta kontrolloinnin ohella myös auttaa asiakasta hänen muussa elämässään (Raunio 2009, 111). Sosiaalityössä asiakkaan ja työntekijän väliseen suhteeseen vaikuttaa siis yhteiskunnan rakenteet, tilannesidonnaisuus sekä ohjeistukset, jotka luovat lähtökohtaisesti tietynlaisia rooleja työntekijälle ja asiakkaalle. Sosiaalityöntekijän rooli voi liittyä huolenpitoon tilanteissa, joissa asiakas on avun tarpeessa eikä selviä itsenäisesti. Sosiaalityöntekijän tulee auttaa asiakasta tai ohjata avun piiriin. Sosiaalityön työntekijän ja asiakkaan suhteen rooleissa näkyy

sosiaalityön yhteiskunnallinen tarkoitus toimia mm. asiakkaan kiinnittäjänä yhteiskuntaan, tarvittaessa kontrolloinnin avulla. (Juhila 2006, 12–14.)

Eettisesti ristiriitaisia tilanteita aiheutuu, kun sosiaalityöntekijä joutuu pohtimaan kunnioittaako asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Toisena ääripäänä asiakasta voidaan holhota liikaa. Asiakkaan tukemiseen ja kontrollointiin liittyvässä ristiriidassa työntekijä joutuu arvioimaan, millainen tuki on riittävää olematta kontrollointia. Vastaavasti työntekijä tekee arviota, milloin asiakkaan tilanteessa kontrollointi on tarvittavaa, jotta asiakasta voidaan tukea. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on keskeinen eettinen periaate sosiaalityössä, mutta sen kunnioittamisessa on omat riskinsä. Periaatteen täsmällinen noudattaminen voi johtaa siihen, että työntekijä ei puutu asiakkaan tilanteeseen, vaikka se olisi tarpeellista. (Hämäläinen 1993, 176–177.) Sosiaalialan tutkimus kuvaa asiakkaan toiveiden ja itsemääräämisoikeuden sekä asiakkaan tilanteeseen puuttumisen välisiä eettisiä haasteita. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi asettaa haasteita myös läheisten näkemykset siitä, mikä olisi asiakkaalle parhaaksi. (Ylinen 2008, 116–119.)

Myös kahden tai useamman asiakkaan etujen ristiriita tai useamman asiakkaan tarpeiden priorisointi vaatii työntekijältä kykyä eettiseen harkintaan (Talentia 2017, 26–27). Kahden tai useamman asiakkaan etujen ristiriitaa nousee sille esimerkiksi lastensuojelussa. Työntekijä, jonka asiakkaana saattaa olla koko perhe, voi joutua toimimaan ristiriitaisessa maastossa, jossa vanhempien oikeudet sekä lapsen etu saattavat olla ristiriidassa keskenään. Laitisen ja Väyrysen (2011, 174–175) tutkimuksessa todetaan ongelmana tilanteiden vaativuus, joita sosiaalityöntekijät käsittelevät paljon yksin resurssien ja työhön käytettävän ajan vuoksi, vaikka sosiaalityössä tulisi olla aikaa peilata ja pohtia omaa toimintaa yhdessä muiden työntekijöiden kanssa. Sosiaalityöntekijät voivat kohdata lastensuojelussa tilanteita, joissa muiden henkilöiden on hankalaa toimia yhdessä tulehtuneiden välien vuoksi. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijät näyttäisivät toimivan osapuolten välissä ilman, että voivat toiminnallaan ratkaista tilanteen. (Emt. 2011, 174–175.) Laitisen ja Väyrysen (2011, 175) mukaan sosiaalityöntekijöiden toiminta osapuolten välissä näyttäytyy samalla tavalla kuin Ylisen tutkimuksessa gerontologisen sosiaalityön eettisistä ongelmista (emt. 2011, 175; ks. Ylinen 2008, 123). Hämäläisen (1993, 176–177) mukaan toisinaan haasteen aiheuttaa oikeudenmukaisuuteen perustuva tasavertainen asiakkaiden kohtelu. Oikeudenmukaisuus voi jäädä toteutumatta, koska asiakkaiden tilanteet ja tuen tarpeet eivät ole samanlaisia ja tasavertaisuuteen pyrkiminen voi muodostua asiakkaan epätasavertaiseksi kohteluksi.

Ristiriitaa voi aiheutua muiden ammattiryhmien näkemyksien, asiakkaan ja työntekijän etujen sekä asiakkaan ja organisaation toiminnan välillä (Talentia 2017, 26). Moniammatillisen, usean ammattikunnan ja organisaation työntekijän, työskentelyn haasteena on se, että asiakasta koskeva tieto ei kulje riittävä hyvin eri toimijoiden välillä. Moniammatillinen työskentely saattaa asettaa sosiaalityöntekijälle myös eettisiä haasteita, sillä sosiaalityöntekijän näkemys asiakkaan edun mukaisesta toiminnasta ei aina kohtaa muiden alojen ammattilaisten tai asiakkaan omaisten kanssa. Tuolloin ammatilliset, työtä ohjaavat, arvot ovat ristiriidassa muiden ammattikuntien arvojen kanssa (Juujärvi ym. 2020, 76.) Ammattikuntien näkökulmien erilaisuus voi johtaa tilanteeseen, jossa sosiaalityöntekijä ei näe oman ammattietikkansa ulkopuolelle ja sulkee pois muiden ammattikuntien näkemykset niiden eroavaisuuden vuoksi (Koho 1993, 37).

Eettinen harkinta on tarpeen, kun eettisesti kestävän työn tekeminen vaarantuu tai esimerkiksi tilanteissa, joissa poliittiset linjaukset ja suunnitelmat tai taloudellinen tilanne aiheuttaa ristiriidan asiakkaan edun kanssa (Talentia 2017, 27). Ristiriitainen tilanne voi aiheutua, kun sosiaalityöntekijä haluaisi toteuttaa työtä enemmän omasta ammatillisesta harkinnastaan ja ammatillisista arvoistaan käsin kuin mitä organisaation tai yhteiskunnan asettamat, joskus jopa tiukat, reunaehdot antaisivat myöden (Juhila 2006, 114).

Sosiaalityöntekijän ja yhteiskunnan välinen ristiriita näkyy sosiaalityöntekijään kohdistuvissa vaatimuksissa: työntekijältä vaaditaan toisaalta tehokkuutta ja taloudellisesti kestävää toimintaa, mutta kuitenkin arvoperusteista. Arvoperusteista toimintaa ovat mm. heikompiosaisten puolustaminen ja niiden epäkohtien esille nostaminen, joiden vuoksi sosiaalityön asiakkaiden edunmukainen toiminta vaarantuu. (Raunio 2009, 111.) Tutkimus kuvaa samankaltaisia haasteellisia tilanteita gerontologisessa sosiaalityössä liittyen vähäiseen palvelun määrään. Sosiaalityöntekijä pyrkii vastaamaan asiakkaan tarpeisiin, mutta vähäiset palvelut luovat haasteita tehtävälle. Resurssien vaikutuksen on todettu myös vaikuttavan asiakkaiden osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, joka muodostaa eettisen ongelman. Resurssit ja talous pakottavat priorisointia palvelujen tarjoamiseen liittyen, joka voi olla ristiriidassa asiakkaan palveluntarpeeseen liittyvien ajatuksen tai yleensä palveluntarpeen kanssa. (Ylinen 2008, 116–118.)

Tiukka taloudellinen budjetti ja sen vaikutukset palveluiden myöntämiseen vaikuttavat paitsi eettisen sosiaalityön hankalampaan toteuttamiseen, myös sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin työstään moraalisesti stressaavana (Mänttari-van der Kuip 2015, 6). Moraalista stressiä, joka

on seurausta eettisesti haastavista tilanteista, on Suomessa tutkinut myös Metteri ja Hotari (2011, 67–92), ja ulkomailla tutkimusta aiheesta on tehnyt mm. Fronck ym. (2017, 667–685).

Nuorten palveluista on löydetty rakenteellisia tekijöitä, jotka ovat yhteydessä palveluiden työntekijöiden kokemaan eettiseen stressiin. Kerrotaan, että ongelmallisia tilanteita aiheutuu mm. useampien organisaatioiden yhteistyössä sekä moniammatillisessa työskentelyssä. Selkeää vastuuta ei välttämättä ole kenelläkään palvelujärjestelmän rakenteiden vuoksi. Työntekijän tulisi hallita asiakastyöskentelyn lisäksi myös organisaation muuttuvat käytänteet. (Metteri & Hotari 2011, 67–92.) Moraalista stressiä on tutkittu sairaalan sosiaalityöntekijöiden kokemana Etelä-Koreassa ja Australiassa. Moraalisen stressin on todettu aiheutuvan tilanteista, joissa eettisiin ongelmiin ei ole ratkaisua. (Fronck ym. 2017, 667.) Sosiaalityöntekijöiden ammatillisten tavoitteiden ja organisaation tavoitteiden välinen ristiriita ja kyvyttömyys vastata asiakkaiden tarpeisiin aiheuttaa moraalista stressiä. Sosiaalityöntekijöiden ja organisaation välisten ristiriitojen seurauksena sosiaalityöntekijät joutuivat tilanteisiin, joissa heille ehdotettiin eettisten sääntöjen vastaista toimintaa. (Emt. 2017, 674.)

Ammattietiikka, eettiset haasteet sekä työntekijöiden eettisesti haastavissa tilanteissa kokema moraalinen stressi ovat läsnä sosiaalityössä hyvin monella eri tavalla. Kandidaatintutkielmani tavoitteena on luoda katsaus sosiaalialan työntekijöiden toimintatapoihin eettisesti haastavissa tilanteissa. Kananojan (2017, 174–175) mukaan sosiaalityön eettisiin kysymyksiin vastaamisesta ei ole riittävästi tutkimuksellista tietoa, jota päätöksenteossa voitaisiin hyödyntää. Kun puhutaan eettisistä kysymyksistä, työntekijällä on usein vaihtoehtoja, joiden hyviä ja huonoja puolia hän pohtii. On mahdotonta tietää, mikä toimintatapa lopulta johtaisi parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Kun tutkimuksellista tietoa ei ole riittävästi, ja sosiaalityöntekijän on kuitenkin toimittava eettisen kysymyksen ratkaisemiseksi, päätöksiä tehdään hyödyntämällä työtehtävien kautta kertynyttä kokemusta sekä omaa päättelyä siitä mikä olisi tilanteessa eniten oikea toimintatapa. Ratkaisut eivät ole yksiselitteisiä, sillä esimerkiksi asiakastyön eettisiä kysymyksiä selvittäessä on nähtävä jokaisen tilanteen erityiset piirteet ja otettava ne huomioon. (Emt. 2017, 174–175.)

Metteri ja Hotari (2011, 89) ehdottavat tekemään tutkimusta, jossa kartoitettaisiin organisaation mahdollisuuksia tukea työntekijää eettisesti pulmallisissa tilanteissa (emt. 2011, 89). Sosiaalialan työntekijöiden toimintatapoja esiin nostamalla on mahdollista nähdä eettisiin haasteisiin liittyvä monimuotoisuus ja niiden vaatimat resurssit työssä sekä mahdolliset tuen tarpeet, jotta haasteista selviydytään. Kirjallisuuskatsauksen tuloksia voisi mahdollisesti

hyödyntää sosiaalityön eettisen toiminnan kehittämisessä sekä eettisten kysymysten ratkaisemiseen liittyvässä tarkemmissa jatkotutkimuksissa.

2.3 Eettinen toiminta

Eettisesti kestävä toiminta sosiaalityössä edellyttää työntekijältä työn arvoihin perustuvaa ja arvoja tavoittelevaa sekä moraalista toimintaa (Kananoja 2017, 175). James Rest (1986, 3) on pohtinut, miten ihmisen moraalinen käyttäytyminen muodostuu. Hän on kuvannut ihmisen moraalisen toiminnan syntyvän neljän erilaisen psykologisen tapahtuman myötä, joiden kokonaisuutta hän kutsuu neljän komponentin malliksi. (Emt. 1986, 3.)

Restin mallin ensimmäinen osa-alue rakentuu siitä, että henkilön on tunnistettava tilanne, millainen toiminta on mahdollista sekä toiminnan vaikutukset (Rest 1986, 3). Eettinen herkkyyks onkin sosiaalialan ammattieettisen toiminnan lähtökohta, joka edellyttää työntekijältä taitoa havaita eettisiä ongelmia ja kykyä asettua toisen henkilön asemaan nähdäkseen eettiseen ongelmaan vaikuttavat tilannesidonnaiset tekijät käytännössä. Työntekijän eettiseen herkkyyteen kuuluu myös kyky tarkastella omaa toimintaansa, työstä esille nousevia tunteita sekä erilaisia omia ennakoasetelmia, joiden huomiotta jättäminen voi vaarantaa eettisen toiminnan toteutumisen. (Juujärvi ym. 2007, 21–22.)

Restin mallin mukaan toisena osa-alueena tuli ratkaista, mikä toiminta tilanteessa olisi oikein (Rest 1986, 3). Ongelmanratkaisun kuvataan olevan työntekijän päättelyä, johon vaikuttaa moraalit, henkilökohtaiset arvot sekä ammattieettinen arvomaailma. Eettisessä ongelmanratkaisussa työntekijä muodostaa käsityksen erilaisista tilanteeseen soveltuvista ratkaisutavoista sekä tekee niiden pohjalta perustellun päätöksen oikeasta tavasta toimia. (Juujärvi ym. 2007, 24.) Restin (1986, 3–4) mallin kolmas psykologinen prosessi on motivaatio toimia moraalisten arvojen perusteella, vaikka omat henkilökohtaiset tai organisaation arvot ja niiden osoittama toiminta eroaisivatkin moraalisiin arvoihin perustuvasta toiminnasta. Neljäntenä osa-alueena nähdään henkilön vahvuus ja osaaminen toteuttaa moraalista toimintaa käytännössä niissäkin tilanteissa, joissa hän kohta vastoinkäymisiä.

Sosiaalityössä tarvittavaa etiikkaa voidaan tarkastella useista näkökulmista. Eettisiä teorioita, joiden pohjalta sosiaalityötä tehdään, ei ole vain yhtä oikeaa. Sosiaalityössä on tärkeää tuntea

erilaiset eettiset teoriat, jotta niitä voidaan hyödyntää eettisesti haastavissa tilanteissa. (Pasini 2016, 377.) Eettisistä teorioista yleisimpinä on pidetty kolmea erilaista teoriaa. Teleologista eli seurauseettistä teoriaa, joka keskittyy toiminnalla saavutettaviin seurauksiin, deontologista eli velvollisuuseettistä teoriaa, joka näkyy periaatteista lähtöisin olevana toimintana sekä oikeuksiin perustuvaa eettistä teoriaa, jossa periaatteena on ihmisille kuuluvat oikeudet. (Emt., 377–378.) Tämä kuvastuu myös sosiaalityöntekijöiden eettiseen päätöksentekoon liittyvässä aiemmassa tutkimuksessa, jossa on tutkittu millaisia eettisiä teorioita sosiaalityöntekijät hyödyntävät. Tutkimuksen perusteella keskeisenä on näyttäytynyt seuraus- ja velvollisuuseetiikan teoriat. Näiden kahden teorian merkittävyyden on todettu kuitenkin muuttuvan silloin kun työntekijät ovat järjestäneet eettiset periaatteet käytännön tilanteen yhteydessä. (Osmo & Landau 2006, 863.)

Etsiessään työssään moraalis-eettiseen kysymykseen vastauksia, sosiaalityöntekijän on pohdittava, miten hän toimii, jotta toimisi oikein. Eettisiä ongelmia voi olla haastavuudeltaan hyvin monenlaisia; ongelmat voivat esiintyä ihan tavallisen arjen käytännöissä kuin myös erityisen haastavissa tilanteissa. Molemmissa moraalis-eettinen ongelmanratkaisu on kuitenkin tarpeen. (Juujärvi ym. 2007, 131.) Ammattieettiset ohjeistukset eivät takaa vastauksia kaikkiin eettisiin ongelmiin, jolloin työntekijän vahva oma ammatti-identiteetti voi auttaa toiminnan eettisen kestävyuden säilyttämisessä. Eettisten ongelmien ratkaisemiseen vaikuttaakin myös työntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten oma halu tehdä työtään eettisesti kestäväällä tavalla. (Ikonen-Varila 2005, 110.)

Ammattieettinen ongelmien ratkaiseminen edellyttää myös tilanteen reflektointia, sillä ammattieettisiä ohjeitakaan ei voi kirjaimellisesti käyttää tilanteiden yksilöllisyyden vuoksi (Juujärvi ym. 2007, 150). Reflektiivisen toiminnan lisäksi ammattieettisiä ongelmia voidaan ratkaista myös intuitiivisesti. Intuitiivista toiminnasta tulee silloin kun jokin tietty ongelma ja siihen vastaava ratkaisumenetelmä toistuvat ja niiden kautta jokin tietty toiminta vakiintuu. Tällöin ongelman ratkaiseminen ei vaadi enää tarkkaa punnintaa. Tämä helpottaa eettisesti haastavien tilanteiden ratkaisua. Vaarana on kuitenkin se, että kiireen keskellä työntekijä voi hyödyntää intuitiivista ongelmanratkaisua niissäkin tilanteissa, joissa vaadittaisiin huolellisempaa eettistä harkintaa ongelman ratkaisemiseksi. (Juujärvi ym. 2007, 149.)

Sosiaalityön käytännön työn eettisesti haastavien tilanteiden ja arvojen välisten ristiriitojen selvittämistä kuvataan moraalisenä järkeilynä. Moraalinen järkeily on paitsi moraalisten periaatteiden pohtimista ja soveltuvuuden tarkastelua sosiaalityön arjen käytännön tilanteissa,

myös muuttuvien yhteiskunnan tilanteiden mukana tulevien moraalisten haasteiden ja niiden vaikutusten näkemistä sekä tarkastelua ihmisten elämässä. (Forsberg 2012, 17.) Moraalinen järkeily on tiivis osa sosiaalityötä, jossa asiakkaiden yksilölliset tilanteet edellyttävät myös sosiaalityön ammatin yleisten moraalisten periaatteiden punnintaa sekä luovaa soveltamista tapauskohtaisesti. Joskus ammatin eettiset periaatteet ovat niin yleisellä tasolla laadittuja, että ne eivät sovellu erityisluonteisten, haastavien tilanteiden ratkaisemiseksi. (Pösö 2012, 171.)

Eettiseen päätöksentekoon ei ole yhtä oikeaa toimintatapaa, vaan siihen vaikuttaa myös työntekijän omat henkilökohtaiset kokemukset. Vaikka samaan eettiseen dilemmaan vastattaisiin kahdella erilaisella päätöksellä, voivat ne molemmat olla oikeita. (Dimitrijoska & Ilievski 2016, 57.) Päätökset voivat olla mahdollisesti myös sellaisia, joihin kaikki osapuolet eivät ole tyytyväisiä (Sinkkonen & Laulainen 2010, 225). Tämän lisäksi eettiseen päätöksentekoon liittyvään moraaliseen järkeilyyn on esitetty vaikuttavan työntekijän tunteiden, myös positiivisella tavalla (Keinemans 2015, 2183). Tunteilla on merkityksensä, sillä ne toimivat viestinä työntekijälle tilanteesta, jossa moraalista päättelyä tarvitaan. Tunteet vaikuttavat myös työntekijän haluun toimia moraalisesti oikein. (Emt. 2015, 2189.)

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

3.1 Tutkimuksen tavoite ja menetelmä

Tutkimukseni tavoitteena on löytää aiemmista tutkimuksista vastauksia kysymykseen:

Millaisia toimintatapoja sosiaalialan työntekijöillä on eettisesti haastaviin tilanteisiin vastaamiseksi aiempien tutkimusten perusteella?

Rajasin näkökulmani sosiaalialan työtehtävissä tai sosiaalialan toimintaympäristössä työskenteleviin henkilöihin, jotta tutkimuksessa saisi mahdollisimman tarkan kuvauksen siitä millaisena juuri sosiaalialan ammattilaisten toiminta näyttäytyy. Aiheen rajausta perustelen myös sillä, että sosiaalialan työntekijöillä on yhteinen ammatillinen arvoperusta, johon työskentely perustuu. Lisäksi sosiaalialan työtä tehdään samassa toimintaympäristössä usein yhdessä työpareina tai tiiminä, johon saattaa kuulua esimerkiksi sosionomeja, sosiaaliohjaajia ja sosiaalityöntekijöitä.

Tutkimukseni olen toteuttanut kirjallisuuskatsauksena eli review -tutkimuksena, jossa perehdyn aiheeseen liittyviin aiempiin tutkimuksiin. Review -tutkimuksessa vastataan tutkimuskysymykseen aiempiin tutkimuksiin pohjautuvan, tiivistetyn, yhteenvedon avulla. (Kallio 2006, 18.) Review -tutkimus etenee tutkimuskysymyksen asettamisesta aineiston lukemiseen sekä tiedon luokitteluun, jonka jälkeen tarkastellaan aineistoa kokonaisuutena ja arvioidaan sitä kriittisesti tutkimuskysymyksen kannalta. Review -tutkimus on syklinen; se ei sulje pois aiempiin tutkimusprosessin vaiheisiin palaamista, vaan tutkija voi tehdä muutoksia aineistoon vielä myöhemmässä tutkimuksen vaiheessa. Myös tutkimuskysymystä on mahdollista muuttaa myöhemmissä tutkimuksen vaiheissa, esimerkiksi aineistoa analysoitaessa. (Emt. 2006, 23–24.)

3.2 Aineiston hankinta ja aineiston kuvaus

Liitteessä 1 on esitelty kirjallisuuskatsauksen aineisto. Aineistojen hankinnassa käytin ProQuest, Ebsco-, ja Andor -tietokantoja sekä Google Scholaria. Tiedon etsimisessä tietokannoista hyödynsin hakusanoja ”social work”, ”social worker”, ”values”, ”ethics”,

”ethical dilemma”, ”moral”, ”ethical” ”decision making”, ”ethical problems”, ”coping strategies” ja näiden erilaisia yhdistelmiä. Käytin samoja hakusanoja myös suomeksi. Aineiston hakemisessa olen hyödyntänyt myös aiheeseen liittyvien aiempien tieteellisten tutkimusten artikkelien sekä pro gradu -tutkielmien lähteitä. Aineiston hankinnan prosessi oli haasteellinen ja tämä näkyy tutkittavan aineiston hajanaisuudessa. Eettisistä haasteista on tehty jonkin verran tutkimusta, mutta eettisten haasteiden käsittelyyn tai niihin vastaamiseen liittyvää tutkimusta oli haastavaa löytää.

Tutkittava aineisto on rajattu siten, että se koostuu yhdeksästä (kolmesta suomalaisesta ja kuudesta ulkomaalaisesta) 2000-luvun jälkeen julkaistuista artikkeleista. Kahdeksan artikkelista on tieteellisistä, vertaisarvioituja artikkeleita. Yksi artikkelista on julkaistu sosiaalialan ammatillisessa kirjassa ja perustuu tutkimukseen, joten katsoin artikkelin aineistoon soveltuvaksi. Aineiston tiedot löytyvät liitteistä (ks. liite 1). Aineiston valitsin siten, että tutkimukseen osallistuneiden joukossa on sosiaalialan työntekijöitä tai sosiaalialan toimintaympäristössä työskenteleviä henkilöitä, pääasiassa kuitenkin sosiaalityöntekijöitä. Valinnan perusteena oli myös se, että aineisto pitää sisällään tutkittua tietoa eettisesti haastavissa tilanteissa toimimisesta tai tilanteiden käsittelystä. Tutkittavan aineiston sisäänoton ja poissulkemisen kriteerit on kuvattu tarkemmin taulukossa (ks. taulukko liitteessä 2). Useammassa valitsemisessä aineistossa tutkitaan myös eettisiä haasteita, mutta näitä en käsittele tutkimukseni tulososuudessa. Eettisiä haasteita kuvaan tarkemmin edellä tutkimukseni teoreettisessa viitekehyksessä.

3.3 Aineiston analyysi

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Aineiston analysoinnissa olen käyttänyt menetelmänä laadulliselle tutkimukselle tyypillistä tapaa, teemoittelua, jossa nostan aineistosta esille samankaltaisia asioita, joista yhdistelen teemoja ja joilla pyrin vastaamaan tutkimuskysymykseen (Eskola & Suoranta 1998, 174). Tutkimuskysymykseni avulla etsin aineistosta sosiaalialan työntekijöiden toimintatapoja eettisiin haasteisiin vastaamiseksi. Tutkimuskysymykseni toimii myös aineistoa rajaavana tekijänä. Eskolan ja Suorannan (1998, 19) mukaan laadullisen tutkimuksen aineisto tulee rajata, jotta sen analysointi sujuisi.

Aineiston analysoinnin aloitin lukemalla aineiston läpi, jolloin minulle muodostui kokonaiskuva aineistosta. Tämän jälkeen etsin aineistosta ne osa-alueet, joissa on kuvattu työntekijöiden menetelmiä eettisten haasteiden käsittelemiseksi ja siirsin nämä erilliseen Word-tiedostoon, jonka yhteydessä käänsin englanninkielisen aineiston omalle äidinkielelleni, jotta sen lukeminen olisi sujuvampaa. Aineiston kääntämisen yhteydessä hyödynsin Googlen kääntäjää, sanakirjaa sekä MOT-kielipalvelua.

Aineistosta nousi esille työntekijöiden toimintatapoja, joilla he pyrkivät vastaamaan työssä kohtaamiinsa eettisiin haasteisiin. Aineistoa lukiessa aloin muodostaa mielessäni toimintatapoihin liittyviä yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia aineistosta. Hyödynsin eri värejä alleviivatessani aineistosta samaan aiheeseen liittyviä asioita. Kokosin alleviivatut tekstit erilliseen Word-tiedostoon ja muodostin näistä lyhennettyjä ilmauksia. Tässä kohtaa minulle alkoi muodostua jonkinlainen käsitys tutkimuksen tulosten pääteemoista, joiden alle aloin koota toimintatapoihin liittyviä lyhennettyjä ilmauksia ja alleviivattuja tekstejä. Rajasin aineistosta pois ne työntekijöiden toimintatavat, joiden en katsonut toistuvan riittävästi aineistossa muodostaakseen oman teemansa. Pyrin säilyttämään alleviivatut tekstit ilmausten ohella, jotta en kadota niiden alkuperää. Aineistoa lukiessa pyrin pitämään mielessäni tutkimuskysymykseni. Halusin kuitenkin tarkastella aineistoa myös avoimesti, jotta eettisiin haasteisiin liittyvä mahdollinen muu merkittävä tieto ei jäisi huomaamatta. Teemojen muodostaminen osoittautui haastavaksi käytettävän aineiston keskinäisen erilaisuuden vuoksi. Lopulta aineiston analysoinnin lopputuloksena muodostui tutkimukseni tuloksena neljä pääteemaa. Tutkimuksen tulokset esittelen seuraavassa luvussa.

4 EETTISIIN HAASTEISIIN VASTAAMISEN TOIMINTATAPOJA

Aineiston perusteella sosiaalityössä kohdataan monenlaisia eettisiä haasteita. Toimintatavat, joita työntekijät hyödynsivät vastatakseen eettisiin haasteisiin, vaihtelivat jonkin verran. Aineistona olevat tutkimukset käsitelivät eettisiin haasteisiin vastaamista hieman erilaisissa asiansuhteissa ja erilaisista näkökulmista käsin. Toimintatavat eettisesti haastavissa tilanteissa olisivat soveltuneet useampaan teemaan, joka osoittaa mielestäni eettisiin haasteiden vastaamiseen liittyvän monimutkaisuuden. Tutkimukseni tavoitteena oli löytää aineistosta sosiaalialan työntekijöiden toimintatapoja eettisiin haasteisiin vastaamisessa. Tutkimuksen tulokset olen jakanut neljään pääteemaan, jotka ovat ammatillinen tuki, asiakkaan elämäntilanteen huomiointi, eettiset ohjeet ja käytännöt sekä sääntöjen vastustaminen ja soveltaminen.

4.1 Ammatillinen tuki

Aineistossa toistui keskeisenä teemana eettisten haasteiden käsittely muiden ammattilaisten kanssa. Etenkin sosiaalialan kollegoiden tuki koettiin tärkeäksi. Esimiehen tuki oli myös merkittävässä roolissa. Yhdessä tutkimuksessa kuvattiin kokeneiden sosiaalityöntekijöiden tekemän itsenäisiä päätöksentekoprosesseja (Dennis ym. 2014, 959). Kuitenkin toiseen tutkimukseen vastanneiden joukossa ei ollut sosiaalialan työntekijöitä, jotka eivät olisi hyödyntäneet muiden henkilöiden tukea käsitellessään eettisesti haastavia tilanteita (McAuliffe & Sudbery 2017, 38). Enemmän tukea haettiin esimieheltä ja kollegoilta, mutta myös muista työpaikan ulkopuolisista sosiaalisista suhteista (emt. 2017, 35).

Kollegoiden tuki tapana käsitellä eettisesti haastavia tilanteita nousee useammasta tutkimuksesta esille (Dennis ym. 2014, 959; Eltaiba 2016, 354–356; Fronek ym. 2017, 679; Juujärvi ym. 2020, 75; McAuliffe & Sudbery 2005, 21; Millstein 2000, 277). McAuliffe ja Sudbery ovat tutkineet keneltä sosiaalityöntekijät hakevat tukea eettisiin ongelmiin (McAuliffe & Sudbery, 2005). Kollegoiden tukea hyödynnettiin tutkimuksen mukaan melko paljon, kun taas henkilökohtaisia suhteita hyödynnettiin vähemmän (McAuliffe & Sudbery 2005, 21). Dennis ym. (2014, 965) ovat päätelleet, että sosiaalialan työntekijät saattaisivat keskustella

eettisistä ongelmista mieluummin kollegoiden (sosiaalityöntekijöiden), kuin muiden työntekijöiden kanssa (emt. 2014, 965). Tukea haettiin sosiaalialan kollegoilta, vaikka työntekijät työskentelivät moniammatillisen työyhteisön kanssa tiiviisti. Työntekijät ottivat tarvittaessa yhteyttä muihin organisaatioihin, joista tiesivät sosiaalialan työntekijöitä, jotka olivat mahdollisesti käsitelleet samankaltaista eettistä ongelmaa. (McAuliffe ja Sudbery 2005, 31.) Tämän todettiin mahdollisesti johtuvan yhteisestä ammatillisesta arvopohjasta (emt., 34). Tutkimuksessa, jossa tutkittiin asiakassuhteen luottamukseen liittyviä eettisiä ongelmia, ongelmaa käsiteltiin ulkopuolista kollegaa kuulemalla (Millstein 2000, 377).

Työntekijät kokivat tiimin kokoukset tilanteina, joissa voidaan kehittää asiakastyöhön liittyviä eettisiä toimintatapoja. Tutkimuksessa tuotiin esille, että tiimin kokouksissa myönteinen ja turvalliseksi koettu ilmapiiri on tärkeä. (Fronek ym 2017. 354–356.) Aina työntekijät eivät kuitenkaan voineet kääntyä kollegoiden puoleen; tähän vaikutti riittämättömyyden tunne, koettu luottamus, seuraukset, erilaiset näkemykset eettisistä asioista sekä kollegoihin liittyvät eettiset kysymykset (McAuliffe & Sudbery 2005, 32–24). Kollegoiden tukea hyödynnettiin ammatillisessa asiakkaisiin liittyvässä päätöksenteossa. Tutkimuksen perusteella useimmiten päätöksenteon ongelmana oli lisätuen myöntäminen asiakkaalle. (Juujärvi ym. 2020, 75.)

Esimies oli aineiston perusteella henkilö, jonka puoleen käännyttiin eettisesti haastavissa tilanteissa (Fronek 2017, 679; Juujärvi ym. 2020, 76–77; Millstein 2000, 277). Esimiehen tukea hyödynnettiin tilanteissa, joissa työntekijät kokivat ulkopuolista painostusta omien arvojensa vastaiseen toimintaan (Juujärvi ym. 2020, 76–77). Esimies toimi työntekijän tukena ongelmanratkaisuun liittyvässä pohdinnassa sekä auttoi työntekijää käsittelemään eettisten ongelmien herättämiä tunteita (Eltaiba 2016, 354–356; Fronek ym. 2017, 679). McAuliffen ja Sudberyn (2005, 28) tutkimuksen mukaan esimiehen tukea hyödynnettiin eettisen päätöksenteon prosessissa. Aina työntekijät eivät kuitenkaan ehtineet hyödyntää esimiehen tukea päätöksenteossa tai tuki ei ollut käytettävissä juuri silloin. (Emt. 2005, 28.)

Esimiehiltä tai johdolta oli mahdollista saada ammatillista ohjausta. Esimiehillä tai johtajilla ei kuitenkaan aina ollut sosiaalityön koulutusta, joten osa työntekijöistä hankki maksullista ammatillista ohjausta myös organisaation ulkopuolelta. Ulkopuolisen ohjauksen avulla työntekijät käsitelivät enemmän omaa ammatillista kehittymistään ja saivat tukea tunteiden käsittelyssä. Ulkopuolista tukea haettiin myös niissä tilanteissa, joissa organisaatiossa ei työskennellyt muita sosiaalityön ammattilaisia. Kaikki yksin työtä tekevät vastaajat hankkivat tuolloin ulkopuolista ammatillista ohjausta sellaiselta henkilöltä, jonka kanssa heitä yhdisti

ammattillinen kokemus sosiaalityöstä. Ulkopuolisessa ammatillisessa ohjauksessa keskusteltiin enemmän eettisestä ongelmasta ja ongelman ratkaisemisesta. Keskusteluja käytiin myös silloin kun eettinen ongelma oli jo ratkaistu. (McAuliffe ja Sudbery 2005, 27–28.)

Eettisesti haastavia tilanteita ratkaistakseen sosiaalialan työntekijät hyödynsivät myös moniammatillisuutta (Dennis ym. 2014, 959; Eltaiba 2016, 354–356; Juujärvi ym. 2020, 73). Sosiaalialan työntekijät käsittelivät eettisiä haasteita moniammatillisissa tiimikokouksissa (Dennis ym. 2014, 959; Eltaiba 2016, 351–353). Tiimikokoukset nähtiin hyödyllisinä, että voitaisiin toimia asiakkaan ja hänen perheensä edun mukaan. Tiimikokouksissa positiivinen vuorovaikutus nähtiin tiimin työskentelyn edistäjänä. (Eltaiba 2016, 351–353.) Moniammatillinen työskentely turvasi asiakkaan siirtymistä palveluista toiseen, silloin kun vastuu asiakkaan asioista ei välttämättä ole toimijoiden välillä vielä selkeä. Yhteydenpidolla muihin toimijoihin pyrittiin huolehtimaan myös siitä, että asiakas saa palveluita, joita tarvitsee (Juujärvi ym. 2020, 73.) Erään tutkimuksen mukaan kuitenkin moniammatillinen tiimin nähtiin harvemmin olevan hyödyksi eettisten ongelmien käsittelyssä, vaikka tiimiä hyödynnettiin eettisten kysymysten käsittelemiseksi (Dennis yms. 2014, 959–960).

McAuliffen ja Sudberyn (2005, 21) tutkimuksessa mainittiin ystävien ja sosiaalisten suhteiden tuki eettisten kysymysten käsittelyssä. Tutkimuksessa tutkittiin kenelle sosiaalityöntekijät puhuvat, kun he kohtaavat eettisesti vaikeita tilanteita. (Emt. 2005, 21.) Ystävät olivat näissä tilanteissa pääasiassa henkilöitä, joilla oli myös sosiaali- tai yhteiskuntatieteiden koulutus tai käsitys sosiaalialan työtehtävistä. Heidän erityistä osaamistaan haluttiin hyödyntää mm. eettisesti haastavissa tilanteissa, joista tiedettiin heillä olevan entuudestaan kokemusta. (Emt. 2005, 35.)

4.2 Asiakkaan elämäntilanteen huomiointi

Eettisesti haastavien tilanteiden ratkaisuprosesseissa työntekijät punnitsivat etuja ja haittoja. Etuja ja haittoja pohdittiin monesta eri näkökulmasta; työntekijän omasta, potilaan, perheen, muiden työntekijöiden ja viraston. Virastoon liittyvien haittojen ja etujen punnitseminen mainittiin tutkimuksessa tärkeänä sairaalassa tehtävässä eettisessä päätöksenteossa. Etujen ja haittojen punnintaan vaikutti siis myös toimintaympäristö. (Dennis ym. 2014, 960–961.)

Enroos (2012, 45) on tutkinut vankeinhoidon työntekijöiden kiistanalaisia tilanteita perhesuhteiden näkökulmasta (Emt. 2012, 45). Tutkimuksessa on kuvattu toimintatapoja ristiriitaisissa tilanteissa: asiakastyöhön liittyvissä haastavissa tilanteissa työntekijät tasapainoivat mm. asiakkaan perheeseen liittyvien suhteiden tukemisen ja rajoittamisen välillä. Työntekijät pohtivat yhteydenpidon vaikutuksia ja ottivat toiminnassaan huomioon tilanteen erityiset piirteet. (Emt. 2012, 61–62.) Työntekijät tarvitsivat tietoa asiakkaiden tilanteesta, mutta arvioivat sitä moraalisesti punnitsemalla (emt. 2012, 64). Enroosin mukaan moraalinen punninta saattoi tuoda tilanteessa työntekijöille tyypilliseen toimintaan poikkeuksen (emt. 2012, 65).

Juujärven ym. (2020, 74) tutkimuksen mukaan sosiaalialan työntekijät selvittivät eettistä päätöksentekoa ja asiakkaiden tilanteiden arviointia varten asiakkaiden elämään liittyviä yksilöllisiä ja tapauskohtaisia elementtejä. Asiakastapaamiset nähtiin tapana hankkia tietoa, jotta päätös voitiin tehdä. Työntekijät pyrkivät arvioimaan asiakkaiden tilanteita kokonaisvaltaisella tavalla. Asiakastilanteisiin liittyvässä eettisessä päätöksenteossa tasapainoilua tehtiin asiakkaiden elämän erityisten piirteiden ja oikeudenmukaisuuden välillä. Ammatillisen arvioinnin yhteydessä työntekijät hyödynsivät harkintavaltaansa asiakkaan edunmukaisessa päätöksenteossa. (Emt. 2020, 74.) Juujärven ym. (2020, 65) eettisen päätöksenteon tutkimuksessa hoidon etiikkaan perustuva ainutlaatuisuuden huomiointi oli tulosten mukaan osa sosiaalialan työntekijöiden työskentelyä (emt., 2020, 65).

Papadakin ja Papadakin (2008, 175) tutkimuksen mukaan työntekijät joutuivat tekemään valintoja asiakkaiden välillä silloin kun organisaation resurssit olivat vähäisiä ja asettivat haasteita työntekijöille palvelujen tarjoamisessa (emt. 2008, 175). Päätöksentekoon vaikuttivat tuolloin asiakkaan tilanteen yksilölliset tekijät. Esimerkiksi tilanteissa, joissa asiakas tarvitsi laitoshoidoa, asiakkaan avun tarve määritti, kenelle asiakkaalle työntekijät kohdensivat resurssit. (Emt. 2008, 172.) Tutkimukseen pohjautuvien päätelmien mukaan sosiaalityöntekijät kokivat myös tarpeelliseksi sen, että he kohdistavat avun yhteiskunnan heikoimmille ja niille, joiden taloudellinen tilanne oli heikko (emt. 2008, 176), joka viittaisi siihen, että työntekijät arvioivat asiakkaiden tilanteita yksilöllisesti.

Tutkimuksista nousi esille asiakaslähtöinen, asiakkaan etua edistävä, päätöksenteko. Päätökset saattoivat olla myös asiakkaan tahdon vastaisia, jolloin asiakkaan mielipide kuultiin, mutta työntekijä käytti päätöksenteossa myös omaa ammatillista tietämystään. (Laulainen & Sinkkonen 2010, 238.) Mikäli eettinen haaste johtui organisaation vähäisistä resursseista,

joiden vuoksi asiakkaalle ei voitu tarjota palveluja, työntekijät kokivat silti velvollisuudekseen toimia tilanteessa. Työntekijät pyrkivät etsimään resursseja organisaation ulkopuolelta vastatakseen asiakkaidensa tarpeisiin. (Papadaki & Papadaki 2008, 171.) Tai toivat palvelujen tarpeet esille esimiehilleen (emt. 172). Papadakin ja Papadakin (2008, 172–173) mukaan työntekijät tavoittelivat toiminnallaan kuitenkin asiakkaiden etuja (emt. 2008, 172–173), jolloin voisi ajatella työntekijöiden pohtivan toimintansa seurauksia ja sitä, mistä toimintatavasta asiakas eniten hyötyisi.

4.3 Eettiset ohjeet ja käytännöt

Kolmantena teemana aineistossa esiintyi eettiset ohjeet ja käytännöt eettisten kysymysten ratkaisemisessa (Fronek ym. 2017, 678–679; Millstein 2000, 277–278). Virastoissa, joissa sosiaalialan työntekijät työskentelivät, mainittiin olevan käytäntöjä luottamuksellisuuteen liittyvien eettisten kysymysten käsittelemiseksi. Eettisiä komiteoita mainittiin olevan osalla virastoista. (Millstein 2000, 278.) Tutkimuksen mukaan luottamukseen liittyviä eettisiä ongelmia käsitteli tutkimukseen vastanneista 15,9 % NASW Eettisten ohjeiden avulla ja 11,3 % oli soittanut NASW:n eettiseen puhelimeen (emt. 2000, 277). Uuden asiakassuhteen alkaessa, valtaosa työntekijöistä kertoi asiakkaalle työskentelyyn liittyvästä luottamuksellisuudesta (emt. 2000, 278).

Eräässä tutkimuksessa (Eltaiba 2016, 351–353) mainittiin selkeästi eettisiin ohjeisiin liittyviä periaatteita eettisiä ongelmia ratkottaessa. Näitä periaatteita olivat ihmisten erilaisuuden sekä itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Työntekijät kunnioittivat ja ottivat huomioon uskonnon ja kulttuurin eettisiin haasteisiin vastatessa. Tutkimuksen tuloksissa esitetään myös viitteitä siitä, että työntekijät pohtivat omaa suhtautumistaan erilaisuuteen, kuten uskontoihin ja kulttuuriin. (Emt. 2016, 351–353). Laulaisen ja Sinkkosen (2010, 236) tutkimuksen mukaan sosiaalialan työntekijä antoi myös asiakkaan tehdä asiakasta itseään koskevan päätöksen, jolloin työntekijä toteutti eettisenä periaatteena asiakkaan oikeutta itsemääräämiseen.

Sosiaalialan työntekijät käyttivät eettisiä ohjeita päätöksentekoprosessin tukena ja eettisten ongelmien ratkaisemisessa (Fronek ym. 2017, 691), mutta myös tilanteissa, joissa työntekijät kokivat tarvetta puolustaa omia ammatillisia arvojaan. Näitä olivat tilanteet, jolloin sosiaalialan

työntekijöiden arvot olivat ristiriidassa esimerkiksi muiden arvojen, kuten organisaation arvojen, kanssa. (Emt. 2017, 679.) Tutkimuksessa todetaan sosiaalityöntekijöiden hyödyntävän eettisiä ohjeita mahdollisesti myös muistuttaakseen itseään sosiaalityön ammatillisesta identiteetistä ja siihen liittyvästä yhteisestä arvomaailmasta (emt., 691). Fronek ym. (2017, 678) mainitsevat myös, että toisinaan sosiaalityöntekijät työntävät oman ammatillisen arvoperustansa sivuun ja taipuvat paineen alla toimimaan omien arvojensa vastaisesti. Kyvyttömyys vastata asiakkaiden tarpeisiin aiheutti moraalista stressiä, sillä nämä tilanteet aiheuttivat myös ristiriitaa ammatillisten arvojen välillä. Sosiaalityöntekijät kokivat stressaavaksi tilanteet, joissa he joutuivat toimimaan arvojensa vastaisella tavalla terveydenhuollon riittämättömyyden sekä epäoikeudenmukaisten käytänteiden vuoksi.

Papadakin ja Papadakin (2008, 176) tutkimuksessa esitetyissä johtopäätöksissä kerrotaan, että heidän tutkimukseensa vastanneet henkilöt eivät maininneet eettisiä ohjeita eettisten ongelmien ratkaisussa. He tulkitsivat asian johtuvan siitä, että eettiset ohjeet eivät tarjoa konkreettisia ohjeita käytännön tilanteissa toimimiseen. (Emt. 2008, 176.) Kuitenkin, kuten edellä on kuvattu, aineistossa näkyy eettisten ohjeiden ja käytäntöjen hyödyntäminen sosiaalialan työssä.

4.4 Sääntöjen vastustaminen ja soveltaminen

Aineistosta nousi esille organisaation ohjeiden vastustus tilanteissa, joissa eettiset haasteet johtuivat organisaatiosta (Fronek, ym. 2017, 678–679; Juujärvi, ym. 2020, 77; Papadaki & Papadaki 2008, 173). Organisaation ohjeista johtuvissa eettisesti haasteellisissa tilanteissa työntekijät rikkoivat epäoikeudenmukaisiksi kokemiaan ohjeita, jotta asiakkaan edunmukainen toiminta toteutuisi (Papadaki & Papadaki 2008, 172–173). Työntekijät päättivät toimia eri tavalla kuin organisaatio ohjeisti, sillä he näkivät sääntöjen noudattamiseen liittyvät seuraukset joissain tilanteessa kokonaisuuden kannalta huonompina. (Emt. 2008, 172). Organisaation asettamat säännöt, joita oli laadittu uudistamisen yhteydessä, koettiin myös epäoikeudenmukaisina ja lainvastaisina. Sosiaalialan työntekijät vastasivat tällaisen tilanteen vuoksi muodostuneeseen eettiseen haasteeseen rikkomalla ohjeita enemmän kuin olisivat toimineet lainvastaisesti. (Juujärvi ym. 2020, 77.) Eettisesti kestävämmän toiminnan vuoksi sosiaalialan työntekijät saattoivat lähteä organisaation palveluksesta (Laulainen & Sinkkonen 2010, 238).

Tutkimuksen mukaan sosiaalialan johtajien toiminta näyttöytyi toisaalta muiden päätösten tai taloudellisten ohjeiden vastustamisena (Laulainen & Sinkkonen 2010, 238). Sosiaalityöntekijät kyseenalaistivat tarvittaessa asiakkaaseen liittyviä muiden viranomaistahojen tekemiä päätöksiä (Juujärvi ym. 2020, 74). Vankeinhoitoon liittyvässä tutkimuksessa kuvattiin muiden toimijoiden päätöksen mukaisen toiminnan toteuttamista työssä, vaikka työntekijät itse olisivat olleet toimintatavasta eri mieltä (Enroos 2012, 70). Sosiaalialan työntekijät näyttäisivät edellä mainitun perusteella olevan eri mieltä myös muiden henkilöiden tekemien päätösten kanssa.

Laulainen ja Sinkkonen (2010, 239) ovat kuvanneet työntekijän epäeettisen keinon, jossa työntekijä rikkoo omalle työtehtävälleen asetettuja velvollisuuksia (emt. 2010, 239). Papadaki ja Papadaki (2008, 176) ovat vastaavasti esittäneet tutkimuksensa johtopäätöksissä, että sosiaalityöntekijät eivät toimineet kaikissa tilanteissa välttämättä täysin eettisesti, vaikka rajoitettujen resurssien haasteeseen pyrittiinkin vastaamaan etsimällä resursseja organisaation ulkopuolelta tai vastaamalla asiakkaiden tarpeisiin asettamalla ne tärkeysjärjestykseen (emt. 2008, 176). Työntekijät saattoivat hieman joustaa sääntöjen noudattamisesta eettisesti haastavissa asiakastilanteissa, joissa he katsoivat joustamisen olevan kokonaisuuden kannalta parempi ratkaisu (Juujärvi ym. 2020, 75).

Tutkimuksista nousee esille myös sääntöihin vetoaminen tilanteissa, jotka ovat eettisesti haasteellisia (Dennis ym. 2014, 961–964; Enroos 2012, 64–66;). Tutkimuksessa sosiaalityöstä sairaalassa kerrottiin sääntöjen hallitsemisen olevan tärkeää, jotta voidaan työskennellä potilaan ja tämän perheen kanssa (Dennis ym. 2014, 963). Tutkimuksessa kuvataan sääntöjen käyttöä erityisesti haasteellisissa tilanteissa, joissa potilaat halusivat nopeuttaa omaa kuolemaansa. Tutkimuksessa kuvataan esimerkkinä tilanne; työntekijä kertoo pysäyttävänsä potilaiden kertomukset itsemurhaan liittyvistä suunnitelmista, jolloin säännöt eivät velvoita häntä puuttumasta tilanteeseen. (Emt. 2014, 963.) Toisaalta samassa tutkimuksessa on esimerkki sääntöihin vetoamisesta, jotta kuoleman kiirehtiminen voitaisiin estää. Esimerkin sosiaalityöntekijä ei pitänyt, henkilökohtaisesti tai sairaalan työntekijänä, kuoleman nopeuttamista hyväksyttävänä. (Emt. 2014, 964.) Työntekijät kuvaavat hyödyntävänsä sairaalan sääntöjä eettisesti haastavissa tilanteissa, jotta heillä ei olisi asiasta vastuuta. Tämä tarkoitti aineistossa käytetyn esimerkin mukaan sitä, että potilas sai kieltäytyä sairaalahoidosta. Kun potilas kieltäytyi sairaalahoidosta, poistui tai väheni työntekijöiden vastuu käsitellä potilaan tilanteeseen liittyviä eettisesti haasteellisia kysymyksiä. (Emt. 2014, 963–964.)

Enroosin (2012, 64–65) mukaan vankeinhoidossa kohdataan moraalisia kysymyksiä, jotka liittyvät vankien yksityiselämään. Moraalisissa kysymyksissä sääntöjä ja organisaation tehtävää käytettiin perustelemaan tilanteeseen puuttumattomuutta. Puuttumattomuutta perusteltiin joskus sillä, että asia ei kuulu työntekijän tehtävään. Toisaalta viranomaistyössä on otettava huomioon säännöt ja velvoitteet, jotka sanelevat, milloin työntekijän on puututtava tilanteeseen. (Emt. 2012, 64–65.) Työntekijät perustelivat puuttumattomuutta myös vaitiolovelvollisuudella, sillä tilanteeseen puuttumiseen edellytetään yleensä suostumusta asianomaiselta (emt. 2012, 66).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän kandidaatintutkielman tarkoituksena oli selvittää, millaisia toimintatapoja sosiaalialan työntekijöillä on eettisiin haasteisiin vastaamiseksi aiempien tutkimusten perusteella. Tutkimuskysymykseen ”millaisia toimintatapoja sosiaalialan työntekijöillä on eettisiin haasteisiin vastaamiseksi?” löytyi aineistosta vastauksena ammatillinen tuki, asiakkaan elämäntilanteen huomiointi, eettiset ohjeet ja käytännöt sekä sääntöjen vastustaminen ja soveltaminen.

Tutkimukset kuvaavat sosiaalialalla esiintyvän eettisiä haasteita (ks. Banks 2020; Laitinen & Väyrynen 2011; Ylinen 2008), kuten myös aineistona käytetyt tutkimukset (ks. liite 1). Eettisiä haasteita kuvaavien tutkimusten ohella tämän kirjallisuuskatsauksen tulokset kuvaavat sosiaalialan työntekijöiden monipuolisia tapoja, joilla he pyrkivät vastaamaan eettisiin haasteisiin. Kirjallisuuskatsauksen tulokset näyttäisivät vahvistavan sosiaalityön olevan eettisesti haastavaa työtä. Tämä on yhdenmukaista Kananojan (2017, 174–175) kanssa siitä, että sosiaalialalla eettiset haasteet eivät ole aina niin selkeästi ratkaistavissa ja vaativat myös tilanteiden erityisten piirteiden huomioon ottamista.

Työntekijät ovat löytäneet ratkaisuja myös taloudellisen tilanteen tai organisaation toiminnasta johtuviin eettisiin haasteisiin. Tutkimusten perusteella työntekijät rikkovat mm. organisaation asettamia sääntöjä ja toisinaan he myös soveltavat lakia ja sääntöjä vastatakseen eettisiin haasteisiin. Ylinen (2008) kuvaa sosiaalityöntekijöiden toimintaa omaisten ja muiden ammattilaisten välimaastossa tasapainoiluna (Ylinen 2008,122–123). Tämän kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella sosiaalityöntekijöiden toimintatavat eettisiin haasteisiin vastaamiseksi näyttävät myös asiakkaan elämäntilanteen, organisaation resursseihin sekä sääntöihin ja ohjeisiin liittyvien tekijöiden välimaastossa tasapainoiluna kuitenkin siten, että tilanteisiin näyttäisi myös löytyvän ratkaisuja. Tämä kertoo mielestäni myös sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuudesta ja sen hyödyntämisen tarpeellisuudesta silloin kun työhön liittyvät käytännön ohjeet ja päätökset linjataan esimerkiksi kunnissa muiden kuin sosiaalityön edustajien toimesta.

Sipilän (2011) väitöstutkimuksen tuloksena todettu eettisen toiminnan kehittäminen osana sosiaalityön asiantuntijuutta (emt. 2011, 149) näyttäisi siis olevan tarpeellista, sillä eettisen haasteen ratkaiseminen näyttäisi vaativan tiedon ja taidon tueksi myös eettistä herkkyyttä ja osaamista. Tämä näkyy mm. elämäntilanteiden ainutlaatuisuuden huomioidulla. Eettisiin

haasteisiin vastaamiseksi työntekijöiden tietämys eettisistä ohjeista, organisaation säännöistä ja ohjeista sekä laista näyttäytyy tarpeellisenä. He myös etsivät ratkaisuja muualta kuin oman organisaation sisältä, hyödynsivät moniammatillista työskentelyä ja hankkivat tietoa ammattilaisilta myös organisaation ulkopuolelta, joka kuvastaa myös työn verkostoitumisen tärkeyttä.

Erilaiset toimintatavat kertovat mielestäni eettisiin haasteisiin vastaamisen vaativuudesta. Elämäntilanteen huomiointi sekä sääntöjen soveltaminen ja vastustaminen sääntöjä rikkomallakin kuvaavat, että työntekijät eivät aina voi toimia pelkästään ohjeiden tai sääntöjen mukaisesti. Työntekijöiden tulee huomioida tilanteen ainutlaatuisuus. Jotta työntekijät voivat toimia työssä kohtaamisissaan tilanteissa, he näyttäisivät yleisten sääntöjen ja toimintatapojen rinnalla hyödyntävän Forsbergin (2012, 17) kuvaamaa moraalista järkeilyä päätöksenteon prosessissa. Tämä on merkittävää tietoa jo, kun pohditaan sosiaalialan koulutusta. Tulisiko koulutuksen valmistaa opiskelijoita yhä enemmän tilannekohtaiseen moraaliseen pohdintaan?

Aineistoni perusteella eettisiä ohjeita hyödynnetään sosiaalityössä. Vaikka eettisistä ohjeista ei olisi suoraan mainintaa, aineisto kuvaa työntekijöiden toiminnan perustuvan myös alan eettisiin ohjeisiin. Eräässä tutkimuksessa eettisiä ohjeita ei mainittu eettisten ongelmien ratkaisuisissa, jonka pohdittiin johtuvan siitä, että ne eivät anna suoria vastauksia ongelmiin (Papadaki & Papadaki 2008, 176). Voisiko eettisten ohjeiden mainitsemattomuus johtua alan eettisten ohjeiden pitämisestä niin selkeänä osana työtä, että ne jäävät mainitsematta? Eettisten ohjeiden hyödyntäminen kuitenkin näkyy aineistossa. Tilanteiden tapauskohtaista huomiointia ei voi pitää eettisistä käytännöistä ja ohjeista irrallisena, vaan sen voisi ajatella vahvistavan eettisen toiminnan toteutumista. Työntekijöiden sitoutuminen ammatin periaatteisiin näyttäisi tukevan eettisessä toiminnassa, joka Raunion (2019, 119) mukaan mahdollistuu silloin kun työntekijöiden oma arvomaailma soveltuu yhteen sosiaalialan arvojen kanssa.

Ammatillinen, erityisesti toisten sosiaalialan työntekijöiden tuki näyttäisi olevan merkittävässä roolissa tämän kirjallisuuskatsauksen aineiston perusteella. Sosiaalialan työntekijät käsittelevät eettisiä haasteita eniten sosiaalialan ammattilaisten kanssa. Talentian (2017, 27) eettisten ohjeiden mukaan työntekijällä onkin oikeus kollegiaaliseen tukeen erityisesti silloin kun työssä kohdataan eettisesti haasteellisia tilanteita (emt. 2017, 27). Tämän kirjallisuuskatsauksen pohjalta voi ajatella, että sosiaalialan työtä tulee toteuttaa enemmän työskentelynä työpareittain tai tiimityönä. Tällä tavoin työntekijät voisivat käydä keskustelua eettisesti haasteellisten tilanteiden eri näkökulmista monipuolisemmin yhdessä toisen työntekijän kanssa, jolloin

päätöksetkin olisivat mahdollisesti eettisesti kestävämpiä. Tämä voisi vähentää myös työntekijöiden työssään kokemaa eettistä stressiä.

Kaiken kaikkiaan kirjallisuuskatsauksen avulla sain kuitenkin monipuolisemman käsityksen eettisistä haasteista. Löysin myös yhteneväisyyksiä eettisiin haasteisiin vastaamisesta; sosiaalityöntekijät näyttäisivät käsittelevän eettisiä haasteita hyvinkin samankaltaisia tapoja hyödyntämällä riippumatta työn toteuttamisen toimintaympäristöstä tai eettisestä haasteesta. On todettava tämän tutkimuksen pohjalta, että tarkempi tutkimus aiheesta olisi tarpeellista. Aineisto kuvaa hyvin esimerkiksi sitä, että eettisten kysymysten käsittely kollegoiden ja esimiehen kanssa koetaan tarpeelliseksi, mutta ei varsinaisesti kerro millä tavalla näitä eettisiä haasteita yhdessä käsitellään. Jatkotutkimuksena näkisin tarpeellisena tarkemman tutkimuksen siitä, miten näitä eettisiä kysymyksiä käsitellään kollegoiden ja esimiehen kanssa ja millaisiin lopputuloksiin keskustelujen kautta tullaan eettisten kysymysten ratkaisemiseksi. Jään etenkin pohtimaan millaisena alan eri työtehtävissä työntekijät keskustelua erilaisista vaihtoehdoista ja miltä näyttäytyisi laajemman aineiston perusteella muun muassa Forsbergin (2011, 270) tarpeellisena esittämä moraalinen järjkeily sosiaalialan eettisiä kysymyksiä käsiteltäessä.

Vaikka olen ryhmitellyt eettisiin haasteisiin vastaamisen toimintatavat omiksi osioikseen, toimintatavat liittyivät silti osittain toisiinsa. Tämä teki teemoittelusta melko haasteellista. Esimerkiksi elämäntilanteen huomiointi on nostettu tulososiossa omaksi teemakseen, vaikka tämän voisi ajatella liittyvän osittain myös eettisten tilanteiden käsittelyyn kollegoiden kanssa tai sosiaalialan eettisiin käytäntöihin. Tutkimukseni toteutus kirjallisuuskatsauksena osoittautui myös melko haastavaksi sen vuoksi, että aineiston hankinnan yhteydessä tein havainnon aiheeseen liittyvän tutkimuksen vähäisyydestä. Tämän vuoksi tutkittava aineisto on melko hajanaista ja käsittelee työntekijöiden eettisiin haasteisiin vastaamista hyvin erilaisissa olosuhteissa. Mikäli tutkimus olisi toteutettu esimerkiksi teemahaastatteluna tietyssä organisaatiossa tai toimintaympäristössä, kuten aikuissosiaalityössä, olisivat tutkimuksen tulokset saattaneet olla luotettavampia ja johdonmukaisempia. Tulokset olisivat mahdollisesti antaneet syvällisempiä vastauksia työntekijöiden toimintatavoista eettisiin haasteisiin vastaamiseksi.

LÄHTEET

Banks, Sarah & Cai, Tian & de Jonge, Ed & Shears, Jane & Shum, Michelle (2020) Practising ethically during COVID-19: Social work challenges and responses. *International Social Work* 63(5), 569–583.

Banks, Sarah & Williams, Robin (2005) Accounting for Ethical Difficulties in Social Welfare Work: Issues, Problems and Dilemmas. *British Journal of Social Work* 35(7), 1005–1022.

Dimitrijoska, Suncica & Ilievski, Vladimir (2016) Ethics and Value dilemmas in Social Work. *Revista de asistenta sociala* (1), 49–58.

Dennis, Mary Kate & Washington, Karla T & Koenig, Terry L (2014) Ethical Dilemmas Faced by Hospice Social Workers. *Social Work in Health Care* 53(10), 950–968.

Eräsaari, Leena (2011) Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen? Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka: hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 181–203.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Forsberg, Hannele (2011) Kiistanalainen perhe ja moraalinen järkeily sosiaalityössä. *Janus* 19(3), 269–274.

Forsberg, Hannele (2012) *Johdatus kirjan käsitemaailmaan*. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranieniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö* Tampere: Vastapaino, 7–21.

Fronek, Patricia & Briggs, Lynne & Kim, Myung Hun & Han, Hye Bin & Val, Quinn & Kim, Sungmin & McAuliffe, Donna (2017) Moral Distress as Experienced by Hospital Social Workers in South Korea and Australia. *Social work in health care* 56(8), 667–685.

Hämäläinen, Juha (1993) Esimerkkejä sosiaalialan työssä kohdattavista ongelmista ja ongelma-alueista. Teoksessa Juha Hämäläinen & Pauli Niemelä (toim.) *Sosiaalialan etiikka* Juva: WSOY, 173–191.

International Federation of Social Workers, IFSW (2018) Global social work statement of ethical principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
Viitattu 11.12.2020.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Ikonen-Varila, Merja (2005) Muuttaako työelämä moraalialia vai moraalialia työelämää? Teoksessa Anna-Maija Pirttilä-Backman, Marja Ahokas, Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja (toim.) Arvot, moraalialia ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus, 95–114.

Juujärvi, Soile & Kallunki, Elina & Luostari, Heidi (2020) Ethical Decision-Making of Social Welfare Workers in the Transition of Services: The Ethics of Care and Justice Perspectives. *Ethics and social welfare* 14(1), 65–83.

Juujärvi, Soile & Myyry, Liisa & Pessa, Kaija (2007) Eettinen herkkyyks ammattillisessa toiminnassa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Kallio, Tomi J (2006) Laadullinen tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. *Hallinnon tutkimus* 2, 18–28.

Kananoja, Aulikki (2017) Asiakastyön yleiset lähtökohdat sosiaalialialla. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteenen & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 173–192.

Keinemans, Sabrina (2015) Be Sensible: Emotions in Social Work Ethics and Education, *The British Journal of Social Work* 45(7), 2176–2191.

Koho, Arto (1993) Rämetyykö ammattietiikka hyvinvointivaltion käänteessä? Teoksessa Synnöve Karvinen (toim.) Sosiaalialan eettiset jännitteet. Helsinki: Painatuskeskus, 33–39.

Laitinen Merja & Väyrynen Sanna (2011) Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: Ps-kustannus, 163–187.

Metteri Anna & Hotari Kaisa-Elina (2011) Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: Ps-kustannus, 67–92.

Muurinen, Heidi (2014) Eettisyys ihmistyössä - Sosiaalityön tutkimuksen päivät Kuopiossa 13.-14.2.2014. *Janus* 22(2), 207–211.

Mänttari-van der Kuip, Maija (2015) Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi ja toimintamahdollisuudet niukkuuden aikakaudella. *Janus* 23(3), 329–335.

Mänttari-van der Kuip, Maija (2015) *Work-Related Well-Being among Finnish Frontline Social Workers in an Age of Austerity*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Niemelä, Pauli (2011) Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 13–43.

Osmo, Rujla & Landau, Ruth (2006) The Role of Ethical Theories in Decision Making by Social Workers. *Social work education* 25(8), 863–876.

Pasini, Annalisa (2016) How to make good choices? Ethical perspectives guiding social workers moral reasoning. *Social work education* 35(4), 377–386.

Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (2011) Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 7–10.

Pösö, Tarja (2012) Epilogi. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 169–173.

Raunio, Kyösti (2009) *Olellainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Rest, James R. (1986) *Moral Development. Advances in Research and Theory*. New York: Praeger.

Sinkkonen, Merja & Laulainen, Sanna (2010) Sosiaalialan johtajien kohtaamat eettiset ristiriidat. *Janus* 18(3), 225–242.

Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet. Tiedot, taidot ja etiikkatyöntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

Talentia (2017) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki. https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikkaopas_2017.pdf Viitattu 9.10 & 5.11.2020.

Ylinen, Satu (2008) Eettiset ongelmat gerontologisen sosiaalityön "välitiloissa". Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 16(2), 112–126.

LIITE 1. AINEISTO

Dennis, Mary Kate & Washington, Karla T. & Koenig, Terry L (2014) Ethical Dilemmas Faced by Hospice Social Workers. *Social Work in Health Care* 53(10), 950–968.

Eltaiba, Nada (2016) Social Workers in a Qatari Health Setting: Responding Positively to Ethical Problems. *Ethics and social welfare* 10(4), 346–360.

Enroos, Rosi (2012) Perhe vankeinhoidon arvionitikäytäntöjen ja moraalisen järkeilyn kohteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 45–74.

Fronek, Patricia & Briggs, Lynne & Kim, Myung Hun & Han, Hye Bin & Val, Quinn & Kim, Sungmin & McAuliffe, Donna (2017) Moral Distress as Experienced by Hospital Social Workers in South Korea and Australia. *Social work in health care* 56(8), 667–685.

Juujärvi, Soile & Kallunki, Elina & Luostari, Heidi (2020) Ethical Decision-Making of Social Welfare Workers in the Transition of Services: The Ethics of Care and Justice Perspectives. *Ethics and social welfare* 14(1), 65–83.

McAuliffe, Donna & Sudbery, John (2005) ‘Who Do I Tell?’ Support and Consultation in Cases of Ethical Conflict. *Journal of Social Work* 5(1), 21–43.

Millstein, Kathleen (2000) Confidentiality in direct social-work practice: Inevitable challenges and ethical dilemmas. *Families in Society* 81(3), 270–282.

Papadaki, Eleni & Papadaki, Vasileia (2008) Ethically Difficult Situations Related to Organizational Conditions: Social Workers’ Experiences in Crete, Greece. *Journal of social work* 8(2), 163–180.

Sinkkonen, Merja, & Laulainen, Sanna (2010) Sosiaalialan johtajien kohtaamat eettiset ristiriidat. *Janus* 18(3), 225–242.

LIITE 2. TAULUKKO 1. TUTKITTAVAN AINEISTON SISÄÄNOTTO- JA
POISSULKUKRITEERIT

SISÄÄNOTON KRITEERI	POISSULUN KRITEERIT
Vertaisarvioitu tieteellinen artikkeli tai sosiaali-alan ammatillisessa kirjallisuudessa julkaistu tutkimukseen perustuva artikkeli.	Ei-vertaisarvioitu artikkeli
Suomenkielinen tai englanninkielinen aineisto	Muu vieraskielinen aineisto
2000 -luvulla tai sen jälkeen julkaistu aineisto	Ennen 2000 -lukua julkaistu aineisto
Tutkimukseen vastanneet henkilöt ovat pääasiassa sosiaali-alan työntekijöitä tai sosiaali-alan toimintaympäristössä työskenteleviä työntekijöitä.	Tutkimukseen vastanneet ovat pelkästään terveydenhuollon työntekijöitä.
Tutkimuksen tuloksissa esiintyy tutkimuskysymyksen kannalta oleellista tietoa.	Ei esiinny tutkimuskysymyksen kannalta oleellista tietoa.
Empiirinen tutkimus	Ei empiirinen tutkimus